

P r i k a z i i o s v r t i

Enciklopedija euharistije

M. BROUARD (ed.), *Eucharistia. Enciclopedia dell'Eucaristia*, Dehoniane /EDB, Bologna, 2004., 975 stranica (Eucharistia. Encyclopédie de l' Eucharistie, Ed. du Cerf, Paris, 2002.).

U ovoj godini, 2005., proglašenoj Godinom euharistije, prikladno je pozabaviti se i teologijom euharistije. S te strane čini nam se zgodnim kratko se osvrnuti na najnoviji pokušaj da se otajstvu euharistije pristupi na osobit način, koji će integrirati teološku višeslojnost samoga sakramenta s konkretnom situacijom Katoličke crkve i kršćanstva.

Urednik MAURICE BROUARD i znanstveno vijeće koje su činili PAUL DE CLARCK, ENRICO MAZZA, JEAN-MATIE R. TILLARD (+2000) i PHILIPPE LECRIVAON, okupili su osamdeset i dvojicu teologa sa svih strana svijeta, od Francuske, Italije i Njemačke do Burkine Faso, Brazila i Filipina, sa željom da slože zaokružen, zanimljiv i izrazito suvremen priručnik o euharistiji. Priređivačima je, očito, bilo stalo ne samo do iznošenja cjelovitoga katoličkog teološkog nauka o euharistiji nego i do suvremenog – multidisciplinarnog (povijest, duhovnost, teologija, pastoral, kateheza, umjetnost, povijest, religija) – razumijevanja euharistijske teologije i prakse.

Osobitost ove *Enciklopedije* zapaža se već u odabiru naslova i u drugačijem shvaćanju njegova sadržaja! Ne radi se, kao što je to uobičajeno u enciklopedijama, o natuknicama koje su abecednim slijedom poredane i ukratko obrađene, nego se radi o teološkim temama podijeljenima u uvodno poglavlje, tri dijela i dodatak. Tri dijela broje 80 zanimljivih članaka, a na kraju je dodatak korisnih izvadaka iz dokumenata o euharistiji. Uz to, priloženo je i 16 stranica fotografija s najznačajnijim euharistijskim motivima iz kršćanske

starine, te suvremene likovne umjetnosti i crkvene arhitekture. Pa, pogledajmo ukratko sadržaj ove *Enciklopedije euharistije*.

Uvod, što ga je napisao kardinal GODFRIED DANNEELS, naslovljen *Euharistija*, otajstvo vjere, dar Krista svojoj Crkvi, teološki ukorjenjuje otajstvo euharistije u četiri momenta što ih prepoznajemo u događanju predvečerja Isusove muke, "one noći kad bijaše predan". To su: pranje nogu, posljednja večera, Judina izdaja i oproštajni govor. Sva četiri elementa zajedno tvore i današnji kontekst cjelovitog shvaćanja i slavljenja euharistijskog otajstva, u kojem se radi o otajstvu ljubavi, otajstvu zajedništva, o misteriju zla i konačno o otajstvu susreta s Ocem po Sinu u Duhu Svetomu.

Prvi dio, naslovljen *Euharistija i religiozna svijest čovječanstva*, čini pet tekstova (str. 19-64), od kojih prva dva (*Korijeni euharistije i Antropološki pristup euharistiji*) potpisuje JEAN-MARIE CHAUVET, inače autor vrlo značajnih djela s područja antropologije sakramenata (simbol, znak, obred). Ostala tri teksta bave se pitanjem žrtve, odnosno žrtvenih obreda u religioznim tradicijama Bliskog istoka (R. LEBRUN), u Starom zavjetu (P. BEAUCHAMP), te značenjem obrednih blagovanja, s posebnim naglaskom na Pashalnu gozbu (S. AI YANG).

Drugi dio, naslovljen *Euharistija u povijesti*, uzevši u cjelini, predstavlja traktat o povijesti euharistije u Crkvi. Odmah nam u oči upada neobičan raspored i omjer tekstova. Od petnaest članaka samo se jedan (*Euharistija u Novom zavjetu*, CH. PEROT, str. 71-102) odnosi izravno na Isusov navještaj i tekstove ustanove, dok su svi ostali (str. 103-375) povijesnog, odnosno liturgijsko-teološkog značaja, s time da su dva posljednja zapravo sažetak povijesti euharistije u Crkvi od 30. do 1250. i od 1250. do 2000. godine. Poznavajući važnost tekstova ustanove te njihove egzegeze, doista čudi što se više prostora nije dalo upravo biblijskoj teologiji, premda valja odati priznanje Charlesu Perrotu na trudu da dotakne sve najvažnije oznake i poteškoće biblijske euharistijske teologije.

U ovom dijelu čini nam se vrijednim istaknuti nekoliko članaka, posebno one koji se odnose na liturgijsku tradiciju i sakramentalnu praksu starih istočnih Crkava (E. MAZZA) te Pravoslavne crkve (M.-H. CONGORDEAU i S. PARENTI). Što se tiče zapadne tradicije, posebno je obrađeno vrijeme između 1350. i 1550. godine (*Reforme i Reforma*, F. RAPP). Od Tridentskog sabora naovamo dosta je opširno izložen razvoj euharistijske pobožnosti, kao i nastanak liturgijskog/euharistijskog pokreta u XIX. te vrijeme obnove u XX. stoljeću (J. COMBY). I ovdje nekako čudi relativno oskudan prostor dan II. vatikanskom saboru, što ipak možda postaje nešto jasnije u svjetlu *trećeg dijela, koji slijedi*.

Treći dio obuhvaća više od polovice *Enciklopedije euharistije*, te je razlomljen u mnogo kratkih tekstova (članci od 21 do 80, str. 379-860), a nosi naslov *Euharistija danas*. Čini nam se da je šteta što ovako obiman materijal ipak nije podijeljen u određene segmente, koji su inače prepoznatljivi već i po rasporedu izabranih tema. Uvodni tekst (*Euharistijsko slavlje. Smisao i dinamika*) potpisuje renomirani teolog P. DE CLERCK, i u njemu izlaže samu strukturu euharistijskoga slavlja. To je zapravo uvod u četiri susljedna članka što se bave pitanjima odnosa euharistijskog slavlja i inkulturacije općenito (J. DUPUIS), te konkretnim primjerima inkulturacije u Africi (Zaire, L. B. DI MPASI), Latinskoj Americi (Peru, S. P. ARNOLD) i Indiji (P. PUTHANANGADY). Ovom prvom bloku temâ po svojem sadržaju pripadali bi i članci o Umjetnosti i euharistijskom slavlju (S. DE LAVERGNE) te euharistijskoj ikonografiji (Slike u otajstvu euharistije, M.-J. COLONI), ali je ispred njih (nije baš jasno iz kojeg razloga) stavljen tekst o Euharistiji u kanonskom pravu (J. MANZANARES-MARYJUAN).

Drugi blok čini nekoliko teoloških (*dogmatskih*) tekstova u kojima se želi istaknuti specifičnosti katoličkoga, pravoslavnoga i protestantskog razumijevanja euharistije. Katolički nauk (*Zajedništvo Gospodnje Pashe*, str. 459-508) izlaže jedan od promotora liturgijske obnove J.-M. R. TILLARD, dok pravoslavni (*Marana tha*, str. 509-540) iznosi O. CLÉMENT, a protestantski (str. 541-567) A. BURMELÉ.

Treći blok, od kojih osamdesetak stranica (str. 569-644), tvori 14 kratkih tekstova sa zajedničkim *liturgijsko-pastoralnim* nazivnikom. Dok se neki bave pitanjem uobličavanja samog slavlja i eklezijalnim značenjem njegova predsjedatelja (*Biskup, prvi slavitelj euharistije*, A. HOUSSIAU), drugi se bave oblicima sudjelovanja (žene, djeca) i konkretnim teološkim i pastoralnim pitanjima što ih donosi praksa nedjeljnih liturgijskih sastanaka bez prisutnosti svećenika (u Francuskoj, Njemačkoj, Brazilu, Kanadi, Sjedinjenim Državama). Na kraju ARNO SCHILSON upućuje na probleme kod radijskih i televizijskih prijenosa euharistijskog slavlja, te kako ih rješavati.

Četvrti blok, od pet vrlo sažetih članaka slobodno možemo nazvati *sakramentalnim*, budući da tumači odnos euharistije te krštenja i potvrde u kontekstu kršćanske inicijacije, s posebnim osvrtom na *Prvu pričest* (A. HEINZ), zatim odnos euharistije i ministerijalnog svećeništva (M. VIDAL), euharistije i pokore (B. DE BOISSIEU), euharistije i ženidbe (PH. BEGUERIE) te euharistije kao popudbine (CH. DEPOORTERE). Na neki način, ovaj je posljednji tekst dopunjen zanimljivim izlaganjem teme *Euharistija i sprovod* (F. GUILLEMETTE).

Peti blok od sljedećih šest članaka možemo nazvati *pastoralno-katehetskim*, budući da se bavi vrlo konkretnim pastoralnim situacijama, kao što je *Slavlje euharistije s hendikepiranima* (W. DEVESTEL), s useljenicima i strancima (G. PASINI), s rastavljenima i civilno vjenčanima (K. R. HIMES), te praktičnim izazovima u *euharistijskoj katehezi djece* (M. L. MAZZARELO), *mladih* (H. HERBRETEAU), i odraslih (A. FOSSION – CH. VAN DER PLANCKE). I u pastoralnim i katehetskim tekstovima nalazi se priličan broj poticajnih ideja, od kojih bi se neke sigurno mogle provesti u praksu i u našim pastoralno-katehetskim prilikama.

Šesti blok tvori pet tekstova usredotočenih na molitveni vid (štovanje) euharistije, s posebnim osvrtom na Međunarodne euharistijske kongrese, koji su najznakovitiji izričaj štovanja euharistije na razini opće Crkve (F. PRATZNER). Tu su i kratki prilozi o nacionalnim euharistijskim kongresima u Brazilu, Italiji i na Filipinima.

Sedmi blok donosi osam članaka (str. 765-818) što se zapravo nastavljaju na dogmatski dio o katoličkoj, pravoslavnoj i protestantskoj teologiji euharistije, s time da su ovdje autori iz *Pravoslavne crkve* (K. T. WARE), *Anglikanske crkve* (J. N. ALEXANDER), te luteran (G. GASSMAN), *reformirani* (B. BURKI), *metodist* (D. CARTER), *baptist* (M. WEST), i član *Kršćanske crkve Kristovih učenika* (W. TABERNEE). Zaključak ovih tekstova, iz katoličke perspektive pruža G. TAVARD, ističući kako je potrebno da i katolici nužno poznaju euharistijsku teologiju drugih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica.

Osmi se blok logično nastavlja na prethodni, jer u tri sažeta članka (str. 819-829) stavlja teologiju euharistije u kontekst *medureligijskog dijaloga*, i to s hinduizmom (*Žrtva u hinduizmu i euharistija*, N. SHETH), s budizmom (K. KADOWAKI) i s islamom (M. BORRMANS). Zaključak ovim tekstovima (*Kršćanska teologija religijâ i euharistija*) napisao je MARIASUSAI DHAVAMONY, ističući kako "teološku evoluciju drugih religija" treba razumjeti u kontekstu povijesti spasenja, u kojoj i one sadrže "sjeme Riječi", koje je usmjereno prema Tijelu Kristovu, odnosno prema Crkvi kao euharistijskoj zajednici spasenja (usp. str. 832-833).

Deveti se blok, na kraju trećeg dijela, okreće budućnosti! Šest vrlo sažetih članaka (str. 835-859) naslovljeno je *Budućnost euharistije*, i to u *Africi* (A. SANON), *Sjevernoj Americi* (M. COLLINS – R. VAILLANCOURT), *Latinskoj Americi i Karibima* (F. TABORDA), *Aziji* (A. CHUPUNGO), *Europi* (J. DORÉ) i *Oceaniji* (F. MOLONEY). Radi se, zapravo, o pogledu na sadašnju teološko-pastoralno-liturgijsku

situaciju i o pokušaju da se dešifriraju problemi i moguće perspektive na različitim područjima, posebno glede inkulturacije i socijalnog stanja društva.

Dodatak na kraju pruža uvid u teologiju euharistije u posljednjoj enciklici (*Ecclesia de Eucharistia*) pape Ivana Pavla II. (J. RIGAL), tumačenje najvažnijih i najčešćih pojmova u govoru o euharistiji, te kratke ulomke iz tekstova o euharistiji u otačko doba, u srednjem vijeku i u moderno doba. Ipak, začuđuje da se priređivači nisu potrudili da na isti način (ili čak još potpunije) u ovom dijelu prilože i najvažnije izvatke iz dokumenata učiteljstva Crkve o euharistiji (na primjer: *Berengarijeve vjeroispovijesti*; *Dekret za Armence*; *Dekret o euharistiji*, *Dekret o žrtvi mise* i *Dekret o pričesti pod obje prilike Tridentskog sabora*). *Enciklopedija euharistije* opremljena je, poput svih djela ove vrste, i analitičkim kazalom, popisom imena i popisom autora, što pomaže pri lakšoj upotrebi i boljem snalaženju u obilju materijala.

Što na kraju možemo zaključiti? Jasno je, već od samog početka listanja i čitanja ove knjige, kako se radi o pokušaju da se o euharistiji progovori ponajprije iz perspektive današnje teološke, pastoralne, ekumenske, liturgijske i katehetske situacije Crkve. U tom smislu ova *Enciklopedija euharistije* pruža dragocjenu pomoć za ulazak u probleme, te upućuje na neka rješenja. S te strane je vrijedno što se na kraju članaka redovito donosi temeljna literatura o obrađenom (dotaknutom) pitanju.

Već smo spomenuli i neke, po našem mišljenju, nedostatnosti, kao što su oskudna biblijska teologija euharistije, te dojam da se koji put "pod svaku cijenu" želi otvarati (čini se nepremostive) ekumenske jazove. Bilo bi dobro da je više prostora posvećeno dokumentima crkvenog učiteljstva, a u perspektivu budućnosti euharistije integrirana i dimenzija trajne molitve (na primjer redovničkih zajednica s posebnom euharistijskom karizmom). Ipak, sve to ne umanjuje pohvalu za trud da se Crkvi, teolozima i pastirima, kao i vjernicima pruži zgodan priručnik o euharistiji (koji, čini nam se, ipak nosi donekle pretenciozni naziv enciklopedije).

Ante Mateljan

Na koncilskom putu

NEDILJKO ANTE ANČIĆ, *Na koncilskom putu. Obnova i posadašjenje Crkve u pluralnom društvu*. (Biblioteka "Crkve u svijetu", Teologija 15), Split, 2003., 161 stranica.

Ovaj zbir članaka, razmišljanja i poticaja snažno obilježenih ekumenskom notom, dolazi pred čitateljstvo u predvečerje nekoliko važnih crkveno-ekumenskih obljetnica. Prije svega riječ je o 40. godišnjici završetka II. vatikanskog koncila (1965.) – što je eksplicitan naslov i tematska okosnica svih tekstova ove knjige. Istu obljetnicu slaviti nam je prisjećajući se i na dalekosežan čin, kad je, naime, neposredno prije svečanog završetka Koncila, došlo do zajedničke izjave patrijarha Atenagore I. i pape Pavla VI. (7. prosinca 1965.), u kojoj su izrazili žaljenje zbog uzajamnog izopćenja (1054.), želeći ih tom gestom izbrisati iz sjećanja Crkava i "prepustiti zaboravu". Ova posljednja okrugla obljetnica, 950. godina od velike shizme, odnosno istočnog raskola, nažalost, prošla je gotovo nezapaženo – nipošto samo na našim ekumenski ne odveć pretjerano razvijenim prostorima. U konačnici, autor ove knjige, profesor fundamentalne teologije na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Splitu, ne samo da sagledava oživotvorenje smjernica II. vatikanskog koncila ili prijedeni put na ekumenskom planu, nego ih želi vidjeti u svjetlu naučavanja i poticaja blagopokojnog pape Ivana Pavla II., opet pak u kontekstu upravo milenijske obljetnice Crkve, Velikog jubileja.

U ovoj knjizi riječ je zapravo o radovima, odnosno predavanjima koja su uglavnom već bila objavljena, a ovdje su svrstana u tri tematske cjeline: *Pokoncilska ekleziologija* (7-76), *Odnos Crkve prema svjetovnim područjima* (77-124) i *Ekumenska postignuća* (125-160). Autor već u prvom poglavlju podastire tri, više angažirane negoli eksplicitno znanstvene studije, koje opet u stanovitom smislu predstavljaju srž autorovih teoloških i ekumenskih promišljanja: *Drugi vatikanski sabor – veliki dar Duha Crkvi na kraju drugoga tisućljeća* (9-27), *Ekleziologija u ozračju suvremene demokracije* (29-55) i *Novo lice župe u svjetlu plana i programa župne kateheze* – Neki vidovi obnove župne zajednice (57-72). Njima je pak pridodano poticajno praktično razmišljanje o Pastoralnoj ulozi župne zajednice (73-76).

U drugom poglavlju, slijedom privatizacije vjere a i ništa manje vjerske (gotovo elementarne!) nepismenosti, Ančić, izazvan aktualnim

problemima hrvatskog društva i pozicioniranja Crkve, odnosno njezinih vjernika u njemu, te potaknut aktualnim impulsima Crkvenog naučiteljstva, prije svega načelno podsjeća na *Vjerničku odgovornost u javnom životu* (79-90). Isto nadopunjuje i ujedno potkrepljuje kraćim prigodnim impulsima o *Prisutnosti Crkve u društvu* (91-94), o *Tranzicijskim stradalnicima* (95-99) te o *Ohrabrenju kršćanima u političkom djelovanju* (100-104) – kod ovog potonjeg riječ je o Doktrinarnoj noti o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu, iz pera nekoć kardinala a sada pape Benedikta XVI., koja je izazvala burne reakcije diljem katoličkoga svijeta. I upravo na tragu cjelovitog teološkog sagledavanja pozicije i angažmana vjernika u društvu autor zaokružuje drugo poglavlje vrlo informativnom i korisnom studijom, pogotovu za hrvatskog čitatelja, o *Odgovornosti kršćana za stvoreno – Crkveni dokumenti o ekološkoj problematici* (105-124).

Treće poglavlje započinje predstavljanjem radnog dokumenta Drugoga europskog ekumenskog skupa, održanog u Grazu od 23. do 29. lipnja 1997., pod naslovom *Versöhnung. Gabe Gottes und Quelle neuen Lebens* (hrv. *Pomirenje. Dar Božji i izvor novog života*), a svoju analizu dokumenta Ančić je naslovio *Ususret Drugom europskom ekumenskom skupu* (127-138). I sam angažiran na ekumenskom planu, autor u sljedećem tekstu podastire čitatelju upravo svoje osobne bilješke i razmišljanja o prethodno spomenutom skupu u Grazu pod naslovom *Ekumenizam bez iluzija* (139-151). Potom slijedi u dvostrukom smislu zaključni tekst, kako ove knjige kao njen zadnji tekst, tako na neki način i zaključni deziderat za Crkvu (u pluralu), naslovljen *Charta oecumenica – Smjernice za pojačanu suradnju među Crkvama u Europi* (153-160).

Čitajući ovu knjigu, često sam imao pred očima jednu čini se izmišljenu šalu, koja se dugo godina nakon II. vatikanskog sabora mogla čuti u Njemačkoj. Riječ je naime o reakciji nekog seljaka iz jedne katoličke enklave u većinski protestantskoj Sjevernoj Njemačkoj (Südoldenburg). On je navodno, čuvši da se na Koncilu spremaju mnoge promjene u Crkvi, izjavio: "Neka oni u Rimu zaključuju što god hoće, ja ostajem katolikom!" Iščitavajući zaključke i kritičke primjedbe Ančića u kontekstu naše još uvijek postkoncilske crkveno-pastoralne situacije, kao da se i nama nešto slično dogodilo. Nitko nije odlazio na barikade zbog liturgijskih, crkveno-pravnih, teoloških, dogmatskih i inih promjena, naprotiv, sve su novosti prihvaćene, ali, nažalost, i četrdeset godina poslije Koncila, čini se, kao i kod južnooldenburškog katolika, dakle bez promjena u nama odnosno kod nas.

Ančić rado konzultira teološke prinose iz njemačkog govornog područja, što ga dodatno osposobljava za jasnoću izlaganja, jednako tako bez nepotrebnog diplomatskog okolišanja vrlo decidirano navodi slabe točke i manjkavosti u Crkvi na ovim prostorima. Zapravo, njegova samokritična propitkivanja imaju istodobno jednu blagost i specifičnu odlučnost, nedvosmislenost bez kritizerskog ekshibicionizma, odnosno privlačnost načina predstavljanja bez namjere da se svidi čitatelju. U svojim propitkivanjima uzima u obzir situaciju u drugim zemljama (posebice u Njemačkoj) i rado podastire njihova pozitivna iskustva, a da ih pritom ne divinizira niti njihove loše crkveno-vjerske trendove dijabolizira (u stilu “trulog Zapada”), jer autora ponajprije zanima što je s ovdašnjim “koncilskim dezideratima”.

Kao što sam navodi pozivajući se na članak kardinala Waltera Kaspera, da je za ostvarenje jednog koncila potrebno u prosjeku pedeset godina (11), preostalo nam je još deset godina. Zasigurno, uz preduvjet da, dakle, još zauzetije počnemo raditi, kao što to koncilске konstitucije traže: bilo da Riječ Božja još potpunije postane duša teologije i nadahniteljica sveg kršćanskog života (*Dei Verbum*), bilo da liturgija postane življena kao vrelo i vrhunac crkvenog života (*Sacrosanctum Concilium*). Zatim pitanje ekleziologije zajedništva – ne samo u smjeru Vatikana nego i obrnuto, prema partikularnim Crkvama, dajući prostora karizmama, službama itd. (*Lumen gentium*). Odnosno, što je s ovdašnjom otvorenošću dijaloga, punog poštovanja pa i srdačnosti (*Gaudium et spes*)? Pojednostavnjeno zaključno rečeno, jesmo li spremni, iskreni i osposobljeni suočiti se s pitanjima proizvoljnosti i površnog sudjelovanja – ne samo u liturgiji, s nerazumijevanjem glede objektivne istine, osobito u moralnoj nauci, odnosno s fenomenom kršćanstva po vlastitu izboru.

Sve su to pitanja koja očekuju svoje odgovore, ne nazdravičarsko-prigodničarske, nego temeljite, sustavne i, naravno, sve uz jedan dugoročan rad. Jedino preostaje još pitanje: što će nam se prije dogoditi, ostvarenje II. vatikanskog sabora ili možda ipak neki novi koncil?! I za jedno i za drugo imamo, čini se, još vremena, no, da li i iskrenosti i dosljedne spremnosti? Potrebe ne podnose odgađanje! – u protivnom nam se može samo dogoditi dodatno nepovjerenje u Crkvu i u Crkvi. Unatoč svim poteškoćama, i uz svu kritičnost i zabrinutost, autor je optimističan.

Frano Prcela, O.P.